Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Prezumpcia a dôkazné bremeno

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

Autor: Vladimír Monček
Konzultant: doc. JUDr. PhDr. Jan Wintr, Ph.D.

2015
VIII. ročník SVOČ

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VIII. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 16.4.2015

…….....……

Vladimír Monček

Obsah

1. Úvod 4
1.1. Motivácia 4
1.2. Veľmi krátka metodická poznámka 7
1.3. Ciele 7
2. Povaha dôkazného bremena a prezumpcie 7
2.1. Niekoľko definícií 8
2.2. Teoretické východisko a druhy dôkazného bremena 9
2.3. Formalizované postupy analýzy argumentácie 11
2.4. Dôkazné bremeno v argumentačnom modeli 13
2.5. Prezumpcia 15
3. Záverečná poznámka 17
3.1. Obrátené dôkazné bremeno 17
3.2. Prínosy 18
Použité zdroje 19

1. Úvod

1.1. Motivácia

K napísaniu tejto práce ma primäli predovšetkým dve skutočnosti. V prvom rade je to vládny návrh zákona o preukazovaní pôvodu majetku, ktorý, okrem iného, obsahuje ustanovenie § 38x ods. 1, podľa ktorého môže správca dane vyzvať daňovníka, aby preukázal pôvod svojich príjmov[1], teda zákon ustanovuje obrátené dôkazné bremeno.

Tento návrh bol predmetom intenzívnej diskusie medzi odbornou a laickou verejnosťou, pričom v niektorých prípadoch bol zákon podrobený tvrdej kritike: napríklad Nejvyšší správní soud poukázal okrem iného na retroaktivitu zákona, nejasnosti v tom, ktorých príjmov sa preukazovanie pôvodu má týkať, kolíziu s už existujúcimi a fungujúcimi inštitútmi daňovej legislatívy, procesný postup domerania dane tzv. zvláštnymi pomôckami a ďalšie[2]. Domnievam sa, že nie je bez zaujímavosti, že podobné argumenty padali aj v súvislosti s prijímaním zákona o preukazovaní pôvodu majetku (101/2010 Z.z.) na Slovensku[3]. Obrátené dôkazné bremeno zas bolo kriticky komentované v médiách aj aktívnymi politikmi[4].

Na druhej strane, k problematike obrátenia dôkazného bremena zaujali pomerne voľný postoj napríklad predstavitelia Ministerstva financií ČR, keď v mediálnej diskusii argumentovali tým, že v skutočnosti je prítomná povinnosť niesť dôkazné bremeno nielen u toho, kto niečo tvrdí, ale aj u toho, kto niečo (svoje príjmy) tvrdiť mal, teda u toho, kto

1 Podľa: Návrh zákona, kterým se mění některé zákony v souvislosti s prokazováním původu majetku (zákon o prokazování původu majetku). In: *Knihovna připravované legislativy.* [online] Praha, Úřad vlády České republiky. 2.2.2015 [cit.10.4.2015]. Dostupné online z https://apps.odok.cz/kpl-detail?pid=KORN9QRLT4WV

2 Viď Vypořádání připomínek k materiálu s názvem: Návrh zákona, kterým se mění některé zákony v souvislosti s prokazováním původu majetku (zákon o prokazování původu majetku) In: *Knihovna připravované legislativy.* [online] Praha, Úřad vlády České republiky. 2.2.2015 [cit.10.4.2015]. Dostupné online z https://apps.odok.cz/kpl-detail?pid=KORN9QRLT4WV

3 K tomuto napríklad stanovisko, dnes už zosnulého, advokáta a bývalého predsedu Ústavného súdu ČSFR Ernesta Valka: Jasný výklad zlého zákona. In: *.týždeň.* [video online] Bratislava, Vydavateľstvo W PRESS a.s. 19.3.2010 [cit. 10.4.2015]. Dostupné online z http://video.tyzden.sk/redakcia/2010/03/19/ernest-valko-1/. Treba poznamenať, že slovenský zákon o preukazovaní pôvodu majetku je normou trestného práva, a preto je možné sa domnievať, že by mal spĺňat prísnejšie kritériá napríklad z hľadiska ochrany práv obvinených občanov, než zákon z oblasti správneho (daňového) práva. Na druhej strane, napriek rozsiahlym oprávneniam finančnej polície sa, aspoň podľa informácií dostupných z médií pred súd dostal jediný prípad podľa tohto zákona (Viac v Prvý súd o preukazovaní pôvodu majetku odročili. In: *Košický korzár.* [online] Bratislava, Petit Press, a.s. 19.11.2014 [cit. 10.4.2015]. Dostupné online z http://kosice.korzar.sme.sk/c/7501876/prvy-sud-o-preukazovani-povodu-majetku-odrocili.html

4 Napríklad HRONÍK, Jiří. A teď prokazuj ty, poplatníku. Babiš chce přehodit důkazní břemeno u pochybných příjmů. In: *Parlamentní listy* [online] Praha, Our Media, a.s. 5.8.2014. [cit. 10.4.2015] Dostupné online z http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/ekonomika/A-ted-prokazuj-ty-poplatniku-Babis-chce-prehodit-dukazni-bremeno-u-pochybnych-prijmu-329634;

nekonal, hoci konať mal, a že novo zavedené ustanovenia predstavujú „len konkretizovanú formu dialógu“ a že „je treba si tiež uvedomiť, že samotná výzva nie je „odsudzujúcim rozsudkom“[5].

Domnievam sa, že takáto zjavne kontradiktórna verejná diskusia je dobrou motiváciou na to, aby bola problematika dôkazného bremena preskúmaná, a to nielen z hľadiska platného práva, ale predovšetkým z hľadiska teoretického, ktoré poskytne (alebo by aspoň malo mať, domnievam sa, takúto ambíciu) vhodnú základňu pre ostatné právne odvetvia, ktoré by sa eventuálne zaoberali už konkrétnou právnou úpravou.

Druhým motivujúcim faktorom je potom moje osobné presvedčenie. Ak Jan Wintr v úvode k svojim knihám píše o jeho optimistických predpokladoch (napríklad, že právny poriadok je možné uchopiť pomocou rozumného počtu právnych princípov, alebo že klasické interpretačné metódy sú stále aktuálne a prispievajú k rozumnej aplikácii právnych noriem)[6], musím sa aj ja priznať k optimistickému presvedčeniu, že teoretickým štúdiom spôsobov fungovania niektorých právnych inštitútov je možno dosiahnuť zúžitkovateľnú komparatívnu výhodu.

Tým ale nemyslím len výhodu v zmysle väčšej šance na úspech u lepšie pripraveného právnika. Domnievam sa totiž, že výsledkom snahy o štrukturované premýšľanie o práve s dôrazom na epistemológiu, či metodológiu a za použitia prvkov, ktoré sa na prvý pohľad zdajú byť platnému právu vzdialené (ako napríklad formálna a neformálna logika, právna informatika etc.) bude vycibrenejšie právne myslenie, ktoré nám zas prinesie hlbšiu, pevnejšie odôvodnenú interpretáciu a tým aj priblíženie k maxime spravodlivosti. Uznávam, že toto presvedčenie môže zaváňať naivitou právnej praxi vzdialeného študenta, navyše na podporu tohto presvedčenia nemám ani nijaké dôkazy. Na druhej strane si myslím, že je to lepšie, než nebyť presvedčený o ničom.

Chcem tiež zdôrazniť, že sa prikláňam k téze Katarzyny Žák Krzyžánkovej, že vzhľadom na to, že nie je možné a priori považovať istý ontologický, či metodologický kontext za lepší, či jediný správny, je teda treba akceptovať pluralitu možných prístupov k právnej argumentácii a tým aj k interpretácii. To ale neznamená, že máme rezignovať na hľadanie ad

5 ŠRÁMEK, Dušan. Simona Hornochová: Výzva k prokázání původu majetku ještě není odsuzujícím rozsudkem. In. *Česká justice.* [online] Praha, 4 Elements Group. 9.3.2015. [cit. 10.4.2015]. Dostupné online z http://www.ceska-justice.cz/2015/03/simona-hornochova-vyzva-k-prokazani-puvodu-majetku-jeste-neni-odsuzujicim-rozsudkem/

6 WINTR, Jan. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013, p. 9 ISBN 978-80-87284-36-0.

hoc najsprávnejšej odpovede[7]. Súhlasím tiež, že samotné nachádzanie práva by malo byť podriadené pravidlám racionálneho právneho diskurzu, pričom tieto pravidlá by mali byť v ideálnom prípade súčasťou predporozumenia právnikov[8].

Napokon, na záver tohto krátkeho úvodu chcem poznamenať, čo v tejto práci netvrdím. Nie som schopný posúdiť, ako dlho už trvá rozpor medzi „ideológiou“ voľnej a viazanej aplikácie práva (inými slovami medzi neformálnym a formalizovaným pohľadom na aplikáciu a vôbec na pochopenie práva). Nie som ani schopný posúdiť, či skutočne tendujeme k akémusi hybridu, priesečníku oboch smerov[9]. Každopádne sa mi zdá, že táto diskusia je stále živá a zrejme dlho bude (viď recentnú diskusiu o demokratickom formalizme sudcu Antonina Scaliu založeného na kombinácii textualizmu a originalizmu).[10]

Napriek tomu, že v tejto práci budem rozoberať aj niektoré formalizované (či možno skôr formalistické) postupy založené na rôznych typoch logiky, teórie argumentácie alebo právnej informatiky, rozhodne sa nedomnievam, že právo je možné redukovať na akúsi aritmetiku, sériu vzorcov a algoritmov, do ktorých stačí dosadiť na začiatku akúsi hodnotu a na konci dvakrát podčiarkneme správny výsledok.

Domnievam sa, že právo bude vždy argumentatívne[11] a založené na hľadaní optimálneho usporiadania v danom konkrétnom prípade, pričom sa nástroje logiky, informatiky, filozofie a teórie môžu ukázať ako veľmi užitočné, v konečnom dôsledku ale pre dosiahnutie spravodlivosti bude potrebné niečo viac. Ako píše Pavel Holländer, rozhodujúca časť tradície nepozitivizmu stojí na stanovisku, ktoré rozum, racionalitu nepopiera, poukazuje len na jej neúplnosť[12]. Myslím, že na túto neúplnosť poznania je vhodné nezabúdať, či už diskutujeme o nepozitivizme, alebo o niečom inom.

---

7 KRZYŽANKOVÁ, Katarzyna. *Ke korektnosti právní interpretace a argumentace*. In: *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2009: zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej vo dňoch 16.-18. 4. 2009 v priestoroch ÚZ NR SR Častá-Papiernička organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou pod záštitou doc. JUDr. Mariána Vrabka, CSc., dekana PraF UK v Bratislave*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. Právnická fakulta, 2009, 2 sv., p. 291 ISBN 978-80-7160-295-8.

8 Ibid., p. 294

9 Ibid., p. 290

10 SUNSTEIN, Cass R. Justice Scalia's democratic formalism. *Yale Law Journal.* 1997, roč. 107, č. 2, pp. 530-531, 558-561

11 Viď KNAPP, Viktor. Teorie práva. Vyd. 1. Praha: Beck, 1995, XVI, p. 167. ISBN 80-7179-028-1.

12 HOLLÄNDER, Pavel. *Tyranie dobra? Možná, nikoli nutně.* In: PŘIBÁŇ, Jiří, Pavel HOLLÄNDER a Hynek BAŇOUCH. Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, p. 52. ISBN 978-80-7419-045-2.

1.2. Veľmi krátka metodická poznámka

Pokiaľ prijmeme hypotézu, že hlavnou metódou práce právnika je poznanie podstaty právneho sporu, analýza súdnych rozhodnutí a interpretácia zákonov[13], je zrejme jasné, že táto práca nebude plne zapadať do tohto rámca. Spritzer a Berchovci používajú analógiu medzi štúdium práva a štúdiom cudzieho jazyka[14] a z hľadiska tejto metafory sa moja práca zaoberá len zopár slovíčkami. Verím ale, že aj takáto práca má zmysel.

Ako som už naznačil, v tejto práci sa budem na dôkazné bremeno a prezumpcie dívať prostriedkami, ktoré nie sú primárne právnické, na druhej strane pre podrobnú analýzu dôkazného bremena, dúfam, užitočné.

Napokon by som rád podotkol, že sa v tejto práci budem snažiť predovšetkým o prístup deskriptívny a o rôznych svojich legiferačných úvahách z veľkej časti pomlčím, respektíve sa ich pokúsim prejavovať len v krátkej pasáži v závere tejto práce.

1.3. Ciele

Cieľom tejto práce je preskúmať z hľadiska teoretického podstatu dôkazného bremena a prezumpcií v kontexte právnom i v kontexte všeobecného racionálneho diskurzu. Zameriame sa pritom na problém alokácie dôkazného bremena na konkrétnu diskutujúcu stranu, predovšetkým potom na to, či existujú dôvody, pre ktoré by v záujme racionality mala bremeno niesť tá ktorá strana a či je možné toto bremeno prenášať na stranu inú.

2. Povaha dôkazného bremena a prezumpcie

Tvrdenie, že v procese aplikácie práva je treba riešiť ako otázky faktické, tak otázky právne[15],

13 Viď k tomu názor Puchtu, že je „úlohou vedy poznávať právne vety v ich systematickej súvislosti“ a že právne vety „viditeľne vznikajú ako produkt vedeckej dedukcie“ in: PUCHTA, Georg Friedrich. *Cursus der Institutionen.* 1.zväzok (1841), Lipsko, 1875. p. 22; citované podľa HOLLÄNDER, Pavel. Filosofie práva. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, p. 125. ISBN 978-80-7380-366-7.

14 BERCH, Michael A, Rebecca White BERCH a Ralph S SPRITZER. I*ntroduction to legal method and process: cases and materials*. 2nd ed. St. Paul: West Publishing, 1992, xix, p. 3. ISBN 0-314-00412-2.

15 GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, p.181. ISBN 978-80-7380-233-2.

pričom východiskom pre aplikáciu je práve skutková podstata,[16] zdá sa byť právnikovi celkom obyčajné a bezrozporné. Rovnako tak bude asi len ťažko niekto nesúhlasiť s tézou, že dokazovanie je v práve nesmierne dôležité[17].

V nasledujúcej stati sa preto pokúsime preskúmať, ako spolu otázky právne (argumentácia) a faktické (dokazovanie) súvisia.

2.1. Niekoľko definícií

Vezmime si civilistickú definíciu dôkazného bremena ako zodpovednosti účastníka za to, že súdu budú ním tvrdené skutočnosti dokázané[18], pričom platí, že účastník domáhajúci sa súdnej ochrany je povinný tvrdiť rozhodné skutočnosti a označiť dôkazy pod následkom prehry sporu[19].

Povedané inak, slovami klasika československej civilistiky Václava Hory, ak opomenú strany označiť pre svoje tvrdenia dôkazné prostriedky, nebude na nich splnenie tejto povinnosti vynucované, ale toto opomenutie môže mať nepriaznivý vplyv na obsah konečného rozhodnutia. Tento nepriaznivý účinok ale nenastane vždy, ale len tam, kde dotknutú stranu stíhalo bremeno dôkazné[20]. Zaujímavá je Horova poznámka, že rakúsky právny poriadok otázku o tom, ktorú stranu sporu dôkazné bremeno stíha nerieši, lebo zákonodarca považoval túto otázku za práve tak ťažkú, ako spornú[21].

V kontraste k tomu možno uviesť ustanovenie správneho poriadku[22], podľa ktorého je účastník konania síce povinný označovať dôkazy na podporu svojich tvrdení, pričom ale správny orgán nie je návrhmi účastníkov viazaný pri obstarávaní dôkazov. Správny orgán je pritom povinný postupovať tak, aby bol zistený skutočný stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti[23], pričom s opomenutými dôkazmi je treba sa vysporiadať v odôvodnení

16 Op. cit in 12, p. 187.
17 Ibid., p. 175.
18 WINTEROVÁ, Alena a Alena MACKOVÁ. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice.* 7. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Linde Praha, 2014,p. 247. ISBN 978-80-7201-940-31
19 Ibid., p. 75.
20 HORA, Václav a Jiří SPÁČIL. *Československé civilní právo procesní.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, xxxii, II. díl, p. 305. ISBN 978-80-7357-540-3.
21 Ibid.
22 §52 zák. 500/2004 Sb., správního řádu.
23 JEMELKA, Luboš. *Správní řád: komentář.* 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, xxvi, p.249. ISBN 978-80-7400-484-1.

rozhodnutia[24].

2.2. Teoretické východisko a druhy dôkazného bremena

V anglosaskej literatúre je možné sa stretnúť s mierne odlišným chápaním dôkazného bremena. Cleary a kolektív v úvode svojho pojednania k dôkaznému bremenu upozorňujú na to, že dôkazné bremeno nie je jediná (v zmysle singulárna povinnosť). Podľa Clearyho a kol. sa rozlišujú dva druhy dôkazného bremena. Podstatou prvého typu je povinnosť účastníka súdneho procesu predložiť (produce) dôkazy, ktoré rozumne jednajúcej porote umožnia rozhodnúť o existencii, či neexistencii istej skutočnosti, či javu. Podstatou druhého druhu dôkazného bremena je presvedčiť porotu o tom, že existencia, alebo neexistencia istej skutočnosti je viac pravdepodobná než jej neexistencia, resp. než existencia inej skutočnosti.[25] Prvý typ dôkazného bremena sa v angličtine označuje ako burden of going forward, alebo burden of producing evidence[26] a pre účely tejto práce ho budeme prekladať ako bremeno predloženia dôkazu. Druhý typ bremena sa označuje ako burden of persuasion[27], bremeno presvedčenia[28].

Naplnené bremeno presvedčenia by malo dosiahnuť istého stupňa istoty: v trestných prípadoch presvedčenie o vine nado všetku rozumnú pochybnosť[29], vo veciach civilných má porota využiť svoje skúsenosti aby zvážili najpravdepodobnejší možný stav.[30]

Zvláštnosťou tohto anglosaského poňatia je jeho značná zhoda s názormi niektorých (a to aj neanglosaských) teoretikov. Prakken a Sartor charakterizujú bremeno predloženia dôkazu aj bremeno presvedčenia obdobne, ako bolo uvedené v dvoch predchádzajúcich odsekoch[31]. K

24 HENDRYCH, Dušan, Taisia ČEBIŠOVÁ, Martin KOPECKÝ, Vladimír MIKULE, Richard POMAHAČ, Helena PRÁŠKOVÁ, Josef STAŠA a Vladimír VOPÁLKA. *Správní právo: obecná část*. 8. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, xxxiv, p. 276. ISBN 978-80-7179-254-3.

25 CLEARY, Edward W, Kenneth S BROUN, Robert P MOSTELLER a John William STRONG. Evidence: cases and materials. 4th ed. St. Paul: West Publishing Company, 1988, lvii, p. 91. ISBN 0-314-42672-8.

26 Ibid., p. 92.

27 Ibid.

28 PRAKKEN, Henry a Giovanni SARTOR. Formalising arguments about the burden of persuasion. *Proceedings of the 11th International Conference on Artificial Intelligence and Law, Stanford, 2007*. New York: ACM Press 2007, p.98.

29 Op. cit in 25., p. 103.

30 Ibid., p. 106. Tento štandard vyplynul z rozsudku Najvyššieho súdu Spojených štátov vo veci Holland v. Spojené štáty (348 U.S. 121) a nie je prijímaný bez výhrad.

31 PRAKKEN, Henry a Giovanni SARTOR. A logical analysis of burdens of proof. In H. Kaptein, H. Prakken & B. Verheij (eds.) *Legal Evidence and Proof: Statistics, Stories, Logic*. [dostupné online] Farnham: Ashgate Publishing, Applied Legal Philosophy Series, 2009, p. 2. [cit. 14.4.2015] Dostupné z http://www.staff.science.uu.nl/~prakk101/publications.html

týmto dvom druhom dôkazného bremena ale dodávajú tretie- taktické dôkazné bremeno, ktoré je charakterizované tým, že sa v priebehu procesu presúva z jedného účastníka na druhého, a to z dôvodu povahy argumentácie (ide o tzv. zrušiteľné argumenty, viď nasledujúcu podkapitolu). Týchto presunov môže byť v procese ľubovoľne veľa, vždy s ohľadom na to, ktorá strana by spor pravdepodobne vyhrala, keby neboli predložené žiadne ďalšie dôkazy. Naproti tomu bremeno predloženia dôkazu sa nepresúva nikdy a po celú dobu sporu ho strana sporu nesie[32].

Ďalším možným spôsobom delenia dôkazných bremien, ktoré vychádza z analýzy typov diskurzu je delenie na bremeno lokálne a bremeno globálne. Lokálne bremeno zodpovedá bremenu taktickému v tom zmysle, že sa v priebehu diskusie (procesu) presúva podľa toho, ktorá strana niečo tvrdí. Globálne bremeno sa opäť nepresúva.[33]

Je zrejmé, že dôvodom pre vznik takto podrobného delenia je silno štruktúrovaný súdny proces v anglosaskej právnej kultúre, kde je možné v prípade neunesenia bremena predloženia dôkazu počas prípravného dokazovania (discovery) neumožniť pokračovanie k samotnému procesu (trial)[34]. Dá sa teda namietať, že uvedené delenie dôkazných bremien je vlastné len common law a nemalo by sa vnášať do myslenia kontinentálneho. Možný protiargument ale je, že toto delenie dôkazného bremena možno zovšeobecniť na proces racionálneho diskurzu ako takého, a pokiaľ chápeme kontinentálne právo aspoň čiastočne ako diskurzívne, má zmysel, domnievam sa, sa o uvedené delenie dôkazného bremena aspoň zaujímať.

Ďalší protiargument uvádzajú aj samotní Prakken a Sartor, kedy prirovnávajú bremeno predloženia dôkazu k subjektívnemu dôkaznému bremenu a bremeno presvedčenia k objektívnemu dôkaznému bremenu, pričom v oboch prípadoch ide podľa nich o inštitúty zavedené v nemeckej právnej vede[35]. Pritom subjektívne dôkazné bremeno je chápané ako povinnosť predložiť dôkazy vzťahujúce sa k istému tvrdeniu, zatiaľ čo objektívne dôkazné bremeno určuje, ktorá strana nesie následky neistoty ohľadom skutkového stavu[36].

Okrem troch uvedených druhov dôkazných bremien, na ktoré sa predovšetkým zameriava

32 Ibid., p. 4.
33 PRAKKEN,H, C. REED & D.N. WALTON, Dialogues about the burden of proof. In: *Proceedings of the Tenth International Conference on Artificial Intelligence and Law, Bologna, 2005*. New York: ACM Press, p. 116.
34 Viď k tomu op. cit. in 25, p. 91.
35 Op. cit. in 31
36 HAHN, Ulrike a Mike OAKSFORD. The Burden of Proof and Its Role in Argumentation. *Argumentation*. 2007-9-17, Zv. 21, vyd. 1, p. 42.

naša pozornosť charakterizujú Prakken a Sartor ďalšie tri druhy dôkazných bremien. V prvom rade je to bremeno napadnutia (burden of contesting), ktoré stíha toho, v čí neprospech bolo učinené nejaké prehlásenie, ktoré bude považované za pravdivé, pokiaľ ho nenapadne. Ide teda o bremeno podmienené (obvykle akciou druhého účastníka procesu). Toto bremeno tak môže v niektorých prípadoch dodatočne rozšíriť okruh premís (viď nasledujúca podkapitola) o tretí druh, domnienku, ktorú Prakken a Sartor nazývajú tiež istou (certain) premisou. Ďalej je neobvykle za zvláštny druh dôkazného bremena považované bremeno tvrdenia, či prehlásenia (burden of claiming) v prípadoch, keď môže byť nejaké tvrdenie súdom vzaté do úvahy len vtedy, ak ho prednesie strana, ktorej v spore prospieva. A napokon, bremeno argumentu, ktoré existuje pre také prehlásenie, ktoré nemôže byť akceptované bez zdôvodnenia[37].

2.3. Formalizované postupy analýzy argumentácie

V tejto podkapitole budeme vychádzať z konkrétneho konceptu racionálneho diskurzu, ktorý je založený na zvláštnom druhu logiky- tzv. logiky zrušiteľných (anulovateľných) argumentov (niekedy tiež logika anulovateľných dôvodov, alebo anulovateľných informácií[38]). Tú vysvetľujú Prakken a Sartor v kontraste ku klasickému deduktívnemu uvažovaniu za pomoci príkladu: predpokladajme, že sa dozvieme, že dve osoby (A a B) sú spolu zosobášené a zároveň sa dozvedáme, že osoba A žije v meste M. Z týchto poznatkov a našej skúsenosti, že zosobášené osoby obvykle žijú spolu by sme mohli vcelku rozumne usudzovať, že aj osoba B žije v meste M. Niekedy ale tieto argumenty (informácie) môžu byť anulované novými poznatkami- napríklad získaním novej informácie, že osoba B pracuje v zahraničnom závode svojho zamestnávateľa v meste N. Než ale túto novú informáciu získame, môže sa nám pôvodný záver (obe osoby žijú v meste M) zdať správny[39]. Inými slovami tento typ diskurzu stojí na konštruovaní argumentov a následne protiargumentov k nim, a z posudzovania týchto proti sebe stojacich argumentov v kontexte daného prípadu[40].

Prakken a Vreeswijk sa na tieto typy argumentácie dívajú ako na nemonotónne, v protiklade k argumentácii monotónnej, pričom za monotónne považujú tie argumenty, ktoré aj

37 Op. cit in 31, p. 19
38 Viď napr. HOLLÄNDER, Pavel. Filosofie práva. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, p. 321. ISBN 978-80-7380-366-7.
39 Op. cit. in 31, p. 5.
40 Ibid., p. 6.

pri pridávaní ďalších premís zostávajú argumentmi (mení sa ale ich pravdivostná hodnota). Nemonotónnosť argumentácie spočíva v tom, že v prípade pridania ďalšej premisy, ktorá popiera, alebo modifikuje premisu pôvodnú nedochádza k zmene pôvodného antecendentu, ale v nemonotónnej argumentácii pôvodná premisa interaguje s premisami novozískanými[41]. Toto sa dá ilustrovať na príklade: majme premisu, že ak má osoba menej ako 18 rokov veku (p) nie je plne svojprávna (q). Majme osobu A, ktorá má 17 rokov (platí p). Osoba A teda nie je svojprávna ($p \rightarrow q, p \vdash q$). Pridajme teraz k tejto situácii informáciu, že ak osoba uzavrie manželstvo (r), dosiahne plnú svojprávnosť (~q). Ak teda osoba A má menej ako 18 rokov a zároveň osoba A uzavrela manželstvo, potom je osoba A plne svojprávna[42]. Podľa nemonotonistického prístupu tento výsledok (~q) získame ako výsledok interakcie implikácií ($p \rightarrow q$) a ($r \rightarrow \sim q$), nie ako výsledok náhrady pôvodného predpokladu novým.

Zrejme netreba zvlášť zdôrazňovať, že autori považujú právnu argumentáciu za jeden z prípadov nemonotónnej argumentácie. Zaujímavé je, že podľa Prakkena a Vreeswijka nepochádza koncept anulovateľných argumentov z filozofickej logiky, alebo z odboru umelej inteligencie, ale z právnej filozofie, konkrétne od H.L.A. Harta. Ten podľa nich anulovateľnosť zaviedol v prípade, kedy sa dôkazné bremeno prenáša v spore z jednej procesnej strany na druhú[43].

Z uvedeného podľa Prakkena a Sartora vyplýva, že v nemonotónnej argumentácii sa stretávame s dvomi druhmi premís, s klasickými a s predpokladmi (prezumpciami), teda s premisami, ktoré je treba zneplatniť, pokiaľ sa preukáže, že nie sú správne. Pritom vzájomný vzťah premís je, že buď jedna druhú zneplatnia (neplatí žiadna), alebo platí len jedna z nich (striktne preváži presvedčivejší argument)[44].

V prípade viac než dvoch argumentov, ktoré vzájomne interagujú platí, že ako oprávnené argumenty označujeme tie, ktoré obstoja vo všetkých konfliktoch s všetkými možnými ostatnými argumentmi, tie ktoré neobstáli v aspoň jednom konflikte považujeme za vylúčené a tie, ktoré sa vyskytujú v konfliktoch, kde nie sme schopní racionálne určiť lepší argument

41 H. Prakken & G. Vreeswijk, Logics for defeasible argumentation. In D. Gabbay and F. Guenthner (eds.), *Handbook of Philosophical Logic.* [dostupné online] Second edition, Vol 4.. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers. 2002, p. 227. [cit. 14.4.2015]. Dostupné z http://www.staff.science.uu.nl/~prakk101/publications.html

42 Op. cit in 31, p. 9. Príklad bol mierne upravený pre pomery českého občianskeho práva.

43 Op. cit. in 41, p. 6.

44 Op. cit. in 31, p. 9.

považujeme za udržateľné[45] a ponechávame ich v líniách argumentačného stromu (viď nižšie).

Pre spoznanie rozdelenia argumentov do týchto skupín v danom prípade je možné použiť jednoduchý algoritmus- argumentačnú hru, v ktorej navrhujúci (proponent) hráč (N) navrhne argument v prospech nejakého tvrdenia a odporujúci hráč (O) poskytne k argumentu hráča N všetky svoje protiargumenty (v hre zanedbávame v práve možné situácie zistenia doposiaľ neznámych skutkových okolností v priebehu hry, a predpokladáme, že hráč porazí protihráčov argument ak nájde aspoň jeden oprávnený protiargument k danému protihráčovmu argumentu). N zase v ďalšom kole poskytne protiargumenty k protiargumentom O z predchádzajúceho kola a tak ďalej. Každý z prvotných protiargumentov O tvorí prvý diel jednej línie dialektického stromu argumentácie a N vyhráva, ak sa mu nakoniec podarí poraziť argumenty hráča O vo všetkých líniách (O nakoniec dôjdu protiargumenty)[46].

Predchádzajúca analýza vychádzala z predpokladu konečného počtu argumentov. Pritom vieme, že minimálne dva druhy dôkazného bremena, a to bremeno predloženia dôkazu a taktické bremeno, predpokladajú v práve dynamickú situáciu, kedy môžu byť predložené nové informácie v rôzny čas. Tento problém je možné vyriešiť tak, že do argumentácie pristupuje osoba sudcu (adjudicator). V prípade meniacich sa okolností tak budú argumentujúci (M, N) reagovať na základe informácií, ktoré majú aktuálne dostupné a úlohou sudcu bude v poslednej etape argumentácie zhodnotiť jednotlivé argumentačné línie a nájsť argumenty, ktoré v dôsledku nových, predtým neznámych informácií neboli protivníkom spoľahlivo vyvrátené. Ak takúto situáciu sudca nájde, ukončí argumentačnú líniu v argumente, ktorý protistrana spoľahlivo nevyvrátila. Pritom je možné, aby sudca pri svojej analýze pridával vlastné argumenty a porovnával ich s argumentmi protistrán M,N.[47]

2.4. Dôkazné bremeno v argumentačnom modeli

V predchádzajúcej časti sme si stručne predstavili jednoduchý argumentačný model, ktorý tvorí akési pozadie pre dôkazné bremeno. Teraz je treba vyriešiť otázku dôkazných bremien v takto formalizovanom argumentačnom systéme.

V prípade bremena presvedčenia je treba brať do úvahy požadovaný štandard

45 Ibid., p. 13.
46 Ibid., p. 14.
47 Op. cit in 31, p. 17.

presvedčivosti jednotlivých dôkazov. Tento možno určiť za pomoci citlivého nastavenia pravidiel toho, kedy jeden argument prevažuje nad druhým argumentom. V prípade právneho diskurzu sa tieto pravidlá budú získavať z platného práva. Z toho tiež vyplýva, že ak pôjde o civilný spor, štandard bude nižší, než u trestného procesu a bude tak stačiť len o niečo vyššia dokázaná pravdepodobnosť skutkového stavu tvrdeného navrhujúcim na to, aby jeho argument striktne prevážil (a naopak). Na konci argumentačnej hry uniesť bremeno presvedčivosti znamená mať aspoň jeden platný (v priebehu hry nevylúčený) odôvodnený argument, teda v civilnom spore mať aspoň jeden argument, ktorého dôkaz bol pravdepodobnejší, než dôkaz protiargumentu.[48] V prípade trestného procesu úspešne uniesla bremeno presvedčivosti žalujúca strana, ak jej na konci argumentačného procesu ostal platný argument preukázaný podľa dôkazných štandardov trestného procesu toho ktorého právneho poriadku (napr. v prípade USA podľa zásady „beyond reasonable doubt“).

Ako už bolo uvedené vyššie, taktické dôkazné bremeno sa v priebehu procesu argumentácie môže mnohokrát presúvať. V každom danom momente argumentácie je možné zistiť, na ktorej strane spočíva taktické bremeno, pričom toto bremeno sa zároveň viaže k istej konkrétnej tvrdenej skutočnosti. V tomto momente je tiež možné (analýzou argumentačného stromu a presvedčivosti dôkazov zistiť, v koho neprospech svedčia doposiaľ vykonané dôkazy a uskutočnené argumenty. Inými slovami, je možné s primeranou pravdepodobnosťou vysloviť záver o tom, ktorá strana by spor prehrala, ak by sa od tohto okamihu už nekonala žiadna ďalšia argumentácia. Na tomto účastníkovi argumentácie potom leží taktické bremeno[49].

Charakter bremena predloženia dôkazu a jeho vzťah k ostatným typom bremien, ktoré je považované za najťažšie na popísanie za pomoci terminológie logiky[50] demonštrujú Prakken a Sartor na dvoch príkladoch- trestnom a civilnom.

V prípade trestného sporu tvrdí žalujúca strana, že obžalovaná osoba spáchala vraždu, obžalovaná osoba zas tvrdí, že u nej nastala okolnosť vylučujúca protiprávnosť, a síce že konala v nutnej obrane. V takom prípade by bolo dôkazné bremeno alokované nasledovne: žalobca by niesol bremeno predloženia dôkazu, a zároveň bremeno presvedčenia o tom, že daná osoba obeť zabila a zároveň, že tak urobila úmyselne. Obžalovaný by niesol len

48 Ibid. pp. 18-19.
49 Ibid., p. 19
50 Ibid.

bremeno predloženia dôkazu, že jednal v nutnej obrane. Môžeme si teda povšimnúť asymetriu spočívajúcu v absencii bremena presvedčenia na strane obžalovaného[51].

Na príklade civilného sporu potom autori demonštrujú, že bremeno presvedčenia môže tiež byť obojstranné. Uvažujme prípad uzavretia zmluvy, kde jedna zo strán nebola plne svojprávna. Ak sa v takomto prípade bude žalobca domáhať plnenia zmluvy, bude musieť niesť bremeno predloženia dôkazu, a zároveň aj bremeno presvedčenia aby dokázal, že došlo ako k oferte, tak aj k akceptácii. Žalovaný bude taktiež niesť oba druhy bremena, ale s iným obsahom- bude musieť poskytnúť dôkazy a zároveň presvedčiť súd o svojej nespôsobilosti danú zmluvu uzavrieť. Narozdiel od trestného prípadu, kedy obžalovaný (z hľadiska argumentačnej schémy predstavenej v stati 2.3. O) musí pre úspech v spore vyvolať len dostatok pochybností o téze žalobcu (N), v tomto civilnom spore musí žalovaná strana mať dostatočne dokázanú tézu, že nebola plne svojprávna.

Toto nás vracia k vyššie predstavenej argumentačnej schéme- táto totiž trpí asymetriou keď každý argument N musí protiargumenty vyvracať striktne (tj nepochybne), zatiaľ čo oponentova argumentácia je postačujúca aj v slabej (tj. pochybnosti vznášajúcej) forme[52]. Ukazuje sa, že tento model nepostačuje pre prípady, keď je aj oponent zaťažený bremenom presvedčenia. Preto bol tento systém modifikovaný Prakkenom tak, že pre rozličné tvrdenia môžu mať strany sporu zároveň rôzne postavenie (pre niektoré z tvrdení môže byť jeden účastník sporu oponent, pre iné tvrdenie navrhovateľ)[53].

2.5. Prezumpcia

Na tomto mieste je nutné aspoň v krátkosti sa zmieniť o inštitúte prezumpcie, vzhľadom na to, že tento úzko súvisí s dôkazným bremenom. Prezumpcia môže byť v nonmonotonistickom systéme formulovaná ako jedno zo základných pravidiel,[54] pre ktoré je charakteristická schopnosť prenášať dôkazné bremeno.[55]

Ako sme už naznačili, v rôznych prípadoch môžu byť požiadavky na úroveň presvedčivosti dokazovania odlišné. Macagno a Walton tento poznatok formalizujú, keď uvádzajú

51 Ibid., pp. 19-21
52 Ibid., pp. 20-22.
53 H. Prakken, Modelling defeasibility in law: logic or procedure? *Fundamenta Informaticae* .48, 2001, p. 263,
54 H. Prakken & G. Sartor, Presumptions and burdens of proof, In T.M. van Engers (ed.), *Legal Knowledge and Information Systems. JURIX 2006: The Nineteenth Annual Conference*. Amsterdam, IOS Press, 2006, p. 21.
55 ALLEN, Ronald J. Structuring Jury Decision-making in Criminal Cases.: A Unified Constitutional Approach to Evidentiary Devices. *Harvard Law Review*. 1980, roč. 94, č. 2, p. 324

požiadavku na stúpajúcu prísnosť dôkazných štandardov na príklade amerického právneho poriadku, kedy najmenej náročným požiadavkom je existencia aspoň jedného nevyvráteného argumentu, ktorý bol dokázaný s väčšou presvedčivosťou než jeho protiargument (úroveň scintilla of evidence), vyššou úrovňou je preukázanie skutočnosti presvedčivými dôkazmi (convincing evidence standard) a napokon najvyšším štandardom je preukázanie skutočnosti nad všetky rozumné pochybnosti (beyond reasonable doubt). Predstavme si, že by sme kvantifikovali silu (váhu) argumentov v prospech a proti istému tvrdeniu. Pre convincing evidence standard platí, že celková sila argumentov v prospech by mala byť vyššia než hladina α a rozdiel sily argumentov pre a proti by mal dosahovať hladiny β. Napokon, pre úroveň beyond reasonable doubt prichádza do úvahy ešte tretí parameter γ, pre ktorý platí, že váha argumentov v neprospech by mala byť nižšia než parameter γ (zároveň musia byť splnené podmienky α a β ako v prípade convincing evidence)[56]. Treba poznamenať, že hodnoty α, β, γ nie sú nijak konkrétne stanovené, nie sú im ani navrhnuté žiadne číselné hodnoty, ide skôr o akýsi postup pre interné sformalizovanie intuitívneho postupu u rozhodujúceho sa jednotlivca.

Macagno a Walton ďalej uvádzajú svoju tézu, že prezumpcia je zvláštnym typom zrušiteľného pravidla, ktorej charakter sa prejaví v nasledujúcej situácii: majme prípad tvrdenia, ktoré chceme dokázať, ale ocitáme sa v dôkaznej núdzi a žiadny z dôkazov nie je spôsobilý preukázať tvrdenie tak, aby boli splnené požiadavky na úroveň presvedčivosti dokazovania v danom prípade. V tomto momente dodáme do situácie prezumpciu. Od bežného tvrdenia, alebo domnienky sa prezumpcia líši svojou dialektickou povahou v tom zmysle, že ju nie je možné, za splnenia istých podmienok, jednoducho ju odmietnuť, ale je treba ju kvalifikovane vyvrátiť (dokázať, že domnienka neplatí). Tieto podmienky sú tri, a to: 1) Prezumpcia je založená na všeobecne akceptovanom princípe (skutočnosti), 2) Prezumpcia sa použije v prípade dôkaznej núdze a 3) Jej použitím dochádza k presunu dôkazného bremena. [57]

Z prezumpcie sa tak stáva predbežný záver, ktorý je treba považovať za spoľahlivý len do doby, než sa preukáže opak, sám osebe však predpokladaný fakt nie je prezumpciou, tou je až

56 MACAGNO, Fabrizio a Douglas WALTON. Presumptions in Legal Argumentation. *Ratio Juris: An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*. 2012, roč. 25, č. 3, p.275

57 Ibid., pp. 277-278

právny následok, ktorý sa s predpokladaným faktom spája[58].

Na záver by snáď ešte bolo vhodné pripomenúť, že podľa právnej doktríny majú prezumpcie povahu pravdepodobnostnú, v zmysle, že ich zakladáme na akejsi kolektívnej skúsenosti, čo ale znamená, že ich silu často máme tendenciu posudzovať podľa korelácie výskytu predpokladaného faktu s ďalšími skutočnosťami[59], pričom by sme ale pri práci s domnienkami nemali zabúdať na to, že korelácia neznamená nevyhnutne kauzalitu.

3. Záverečná poznámka

3.1. Obrátené dôkazné bremeno

V tejto práci sme sa pokúsil načrtnúť doktrinálne a teoretické delenie dôkazného bremena a jeho podstatu na pozadí modelového systému racionálnej argumentácie. Pri zaoberaní sa modelom racionálneho diskurzu sme zistili, že ako taktické bremeno, tak aj bremeno presvedčenia nielenže môže byť alokované u oboch strán sporu, ale jeho alokácia sa môže v priebehu súdneho procesu meniť. Tiež sme si mohli všimnúť, že ak má účastník konania niesť bremeno predloženia dôkazu na začiatku sporu, bude ho niesť až do konca sporu. Podľa nami zvoleného nemonotónneho modelu racionálnej argumentácie môže toto bremeno spočívať aj na oboch stranách sporu, aj keď predmet dokazovania u nich nebude totožný.

Pokiaľ by sme si položili otázku, či je možné z uvedenej teórie racionálneho diskurzu abstrahovať pravidlo o tom, ktorej strane sporu má byť alokované aké dôkazné bremeno, inými slovami či je možné bremeno predloženia obracať (napríklad tak, že prenesieme dokazovanie toho, či došlo k úniku na dani zo správcu dane na daňovníka) zistíme, že na túto otázku nám články Prakkena, Sartora a Waltona neprinášajú uspokojivú odpoveď. Dozvedáme sa z nich totiž, že alokácia bremena predloženia je vecou platného práva.[60]

Mohli by sme sa tu odraziť napríklad od Alexyho ponímania všeobecného racionálneho diskurzu, v ktorom pravidlá racionality poskytujú základ pre rovnosť a podľa ktorého ktokoľvek kto navrhuje zaobchádzať s osobou A odlišne od osoby B má povinnosť poskytnúť

58 Ibid., p. 281.
59 Ibid., p. 284.
60 Viď napr. op. cit. in 31, p. 4.

pre toto zdôvodnenie.[61] Na druhej strane, priznávam, že nie som úplne do dôsledkov schopný premyslieť, či model racionálneho diskurzu ktorý bol použitý v tejto práci a Alexyho teória sú kompatibilné. Môžme tiež vychádzať z ešte všeobecnejších diskurzívnych teórií, ktoré prichádzajú so zisteniami, že legitímne rozdiely v alokácii dôkazného bremena sú v skutočnosti zriedkavé.[62]

Domnievam sa ale, že tu nemožno vychádzať len z hľadiska teoretického, či filozofického. Pokiaľ vezmeme na vedomie, že (nielen) český zákonodarca už s obráteným dôkazným bremenom v istej podobe pracuje,[63] je zrejme na mieste vysloviť tézu, že v rámci platného práva je skutočne možné alokovať bremeno predloženia dôkazu značne voľne, s ohľadom na vyššie uvedené by sa tak ale nemalo diať celkom ľubovoľne. Navyše by to malo byť s vedomím, že takéto zásahy môžu narušovať racionalitu právneho diskurzu, čo zrejme nie je celkom želaný stav.

Pokiaľ by som sa v závere mal dopustiť názoru, prihováral by som sa za to, aby sme sa pravidiel racionálneho diskurzu držali v čo najväčšej možnej miere. Požiadavka na to, aby vždy ten kto tvrdí skutočnosť prinášal argumenty, ktoré striktne prevládnu nad protiargumentmi je, nazdávam sa, užitočná nielen z hľadiska diskurzu, ale nesie so sebou aj najväčší rešpekt k individuálnym právam. V tomto ohľade je mi asi najbližšie stanovisko Alexyho. Zároveň by som ale zdôraznil Prakkenov poznatok, že vzhľadom k rôznym skutočnostiam môžu byť strany sporu zároveň navrhovateľom a oponentom a tomu zodpovedá aj distribúcia dôkazného bremena.

3.2. Prínosy

Je samozrejme možné namietať voči deleniu dôkazného bremena na rôzne typy tak, ako boli uvedené v tejto práci. Necítim sa byť zástancom nekritického preberania inštitútov common law, a tak námietku, že takéto postupy nie sú z dôvodu vyššie uvedeného v našom práve vítané, pociťujem ako závažnú. Na druhej strane mi tento prístup analýzy dôkazného bremena pripadá ako racionálny a argumentačne správny. Jeho prínos vidím v tom, že napomáha uvedomiť si dynamickú a živú povahu argumentácie i celého procesu.

61 ALEXY, Robert. A theory of legal argumentation: the theory of rational discourse as theory of legal justification. Oxford: Oxford University Press, 1989, xiii, p. 196. ISBN 978-0-19-958422-2

62 DARE, Tim a Justine KINGSBURY. Putting the Burden of Proof in Its Place: When Are Differential Allocations Legitimate?. *Southern Journal of Philosophy*. 2008, roč. 46, č. 4, p. 516

63 Viď §133a zák. 99/1963, občanského soudního řádu.

Napokon by som rád skončil pozitívnym posolstvom, ktoré si vypožičiavam od Pavla Holländera: „Som skeptický k naplneniu ambícií spojených so systémami umelej inteligencie v práve, vedecký prínos „nového logicizmu“ vidím v momentoch, ktoré jeho autori považujú skôr za sprievodné: Je ním presnejšie štrukturovanie argumentačného poľa, ako aj presnejší náčrt logického prvku jednotlivých v právnom diskurze aplikovaných argumentov.“[64]

Použité zdroje

Monografie, zborníky a príspevky v nich

ALEXY, Robert. A theory of legal argumentation: the theory of rational discourse as theory of legal justification. Oxford: Oxford University Press, 1989, xiii, 323 s.. ISBN 978-0-19-958422-2

BERCH, Michael A, Rebecca White BERCH a Ralph S SPRITZER. *Introduction to legal method and process: cases and materials*. 2nd ed. St. Paul: West Publishing, 1992, xix, 585s. ISBN 0-314-00412-2.

CLEARY, Edward W, Kenneth S BROUN, Robert P MOSTELLER a John William STRONG. Evidence: cases and materials. 4th ed. St. Paul: West Publishing Company, 1988, lvii, p. 91. ISBN 0-314-42672-8.

GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk,

64 HOLLÄNDER, Pavel. Filosofie práva. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, p. 325. ISBN 978-80-7380-366-7.

2009, p.181. ISBN 978-80-7380-233-2.

HENDRYCH, Dušan, Taisia ČEBIŠOVÁ, Martin KOPECKÝ, Vladimír MIKULE, Richard POMAHAČ, Helena PRÁŠKOVÁ, Josef STAŠA a Vladimír VOPÁLKA. *Správní právo: obecná část*. 8. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, xxxiv, p. 276. ISBN 978-80-7179-254-3

HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, 421s. ISBN 978-80-7380-366-7.

HOLLÄNDER, Pavel. T*yranie dobra? Možná, nikoli nutně*. In: PŘIBÁŇ, Jiří, Pavel HOLLÄNDER a Hynek BAŇOUCH. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy.* Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, 270s.. ISBN 978-80-7419-045-2

HORA, Václav a Jiří SPÁČIL. *Československé civilní právo procesní*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, xxxii, II. díl, 442s.. ISBN 978-80-7357-540-3.

JEMELKA, Luboš. *Správní řád: komentář.* 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013, xxvi, 1142 s. ISBN 978-80-7400-484-1.

KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Vyd. 1. Praha: Beck, 1995, XVI, 247s. ISBN 80-7179-028-1.

KRZYŽANKOVÁ, Katarzyna. *Ke korektnosti právní interpretace a argumentace*. In: *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2009: zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej vo dňoch 16.-18. 4. 2009 v priestoroch ÚZ NR SR Častá-Papiernička organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou pod záštitou doc. JUDr. Mariána Vrabka, CSc., dekana PraF UK v Bratislave*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. Právnická fakulta, 2009, 2 sv., 529 s. ISBN 978-80-7160-295-8.

PRAKKEN,H, C. REED & D.N. WALTON, Dialogues about the burden of proof. In: *Proceedings of the Tenth International Conference on Artificial Intelligence and Law, Bologna, 2005*. New York: ACM Press, pp. 115-124.

PRAKKEN, Henry a Giovanni SARTOR. A logical analysis of burdens of proof. In H. Kaptein, H. Prakken & B. Verheij (eds.) *Legal Evidence and Proof: Statistics, Stories, Logic*. [dostupné online] Farnham: Ashgate Publishing, Applied Legal Philosophy Series, 2009, pp. 223-253. [cit. 14.4.2015] Dostupné z http://www.staff.science.uu.nl/~prakk101/publications.html

PRAKKEN, Henry a Giovanni SARTOR. Formalising arguments about the burden of persuasion. *Proceedings of the 11th International Conference on Artificial Intelligence and Law, Stanford, 2007*. New York: ACM Press 2007.

PRAKKEN, Henry VREESWIJK,G. Logics for defeasible argumentation. In D. Gabbay and F. Guenthner (eds.), *Handbook of Philosophical Logic.* [dostupné online] Second edition, Vol 4.. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers. 2002, p. 227. [cit. 14.4.2015]. Dostupné z http://www.staff.science.uu.nl/~prakk101/publications.html

WINTEROVÁ, Alena a Alena MACKOVÁ. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice.* 7. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Linde Praha, 2014,p. 247. ISBN 978-80-7201-940-31

WINTR, Jan. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013, 229 s. ISBN 978-80-87284-36-0.

Články v odborných časopisoch

ALLEN, Ronald J. Structuring Jury Decision-making in Criminal Cases.: A Unified Constitutional Approach to Evidentiary Devices. *Harvard Law Review*. 1980, roč. 94, č. 2.

DARE, Tim a Justine KINGSBURY. Putting the Burden of Proof in Its Place: When Are Differential Allocations Legitimate?. *Southern Journal of Philosophy*. 2008, roč. 46, č. 4.

HAHN, Ulrike a Mike OAKSFORD. The Burden of Proof and Its Role in Argumentation. *Argumentation*. 2007-9-17.

MACAGNO, Fabrizio a Douglas WALTON. Presumptions in Legal Argumentation. *Ratio Juris: An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*. 2012, roč. 25, č. 3.

PRAKKEN, Henry. Modelling defeasibility in law: logic or procedure? *Fundamenta Informaticae*. 48, 2001.

SUNSTEIN, Cass R. Justice Scalia's democratic formalism. *Yale Law Journal.* 1997, roč. 107, č. 2

Články v dennej tlači

HRONÍK, Jiří. A teď prokazuj ty, poplatníku. Babiš chce přehodit důkazní břemeno u

pochybných příjmů. In: *Parlamentní listy* [online] Praha, Our Media, a.s. 5.8.2014. [cit. 10.4.2015] Dostupné online z http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/ekonomika/A-ted-prokazuj-ty-poplatniku-Babis-chce-prehodit-dukazni-bremeno-u-pochybnych-prijmu-329634

ŠRÁMEK, Dušan. Simona Hornochová: Výzva k prokázání původu majetku ještě není odsuzujícím rozsudkem. In. *Česká justice*. [online] Praha, 4 Elements Group. 9.3.2015. [cit. 10.4.2015]. Dostupné online z http://www.ceska-justice.cz/2015/03/simona-hornochova-vyzva-k-prokazani-puvodu-majetku-jeste-neni-odsuzujicim-rozsudkem/

Prvý súd o preukazovaní pôvodu majetku odročili. In: *Košický korzár*. [online] Bratislava, Petit Press, a.s. 19.11.2014 [cit. 10.4.2015]. Dostupné online z http://kosice.korzar.sme.sk/c/7501876/prvy-sud-o-preukazovani-povodu-majetku-odrocili.html

Audiovizuálne diela

Jasný výklad zlého zákona. In: *.týždeň.* [video online] Bratislava, Vydavateľstvo W PRESS a.s. 19.3.2010 [cit. 10.4.2015]. Dostupné online z http://video.tyzden.sk/redakcia/2010/03/19/ernest-valko-1/.

Elektronické zdroje

Vypořádání připomínek k materiálu s názvem: Návrh zákona, kterým se mění některé zákony v souvislosti s prokazováním původu majetku (zákon o prokazování původu majetku) In: *Knihovna připravované legislativy.* [online] Praha, Úřad vlády České republiky. 2.2.2015 [cit.10.4.2015]. Dostupné online z https://apps.odok.cz/kpl-detail?pid=KORN9QRLT4WV

Právne predpisy

Návrh zákona, kterým se mění některé zákony v souvislosti s prokazováním původu majetku (zákon o prokazování původu majetku). In: *Knihovna připravované legislativy.* [online] Praha, Úřad vlády České republiky. 2.2.2015 [cit.10.4.2015]. Dostupné online z https://apps.odok.cz/kpl-detail?pid=KORN9QRLT4WV

Zák. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Zák. 500/2004 Sb., správní řád